

**พิธีกรรม “กินดอง” : บทบาทต่อชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมือง
หนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู**
**Kin Dong Ritual: Roles to People and Communities of Muang
Nong Bua Lam Phu District, Nong Bua Lam Phu Province**

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์
Panupong Udomsilp
สาขาภาษาไทย
Program in Thai
คณะมนุษยศาสตร์
Faculty of Humanities
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Srinakharinwirot University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพิธีกรรม “กินดอง” ที่มีต่อชาวบ้านและชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู โดยเก็บข้อมูลพิธีกรรมจากภาคสนามตั้งแต่มีนาคม 2558 ถึงเดือนมีนาคม 2560 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางคติชนวิทยา

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรม “กินดอง” มีต่อชาวบ้านและชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู 4 ประการ คือ มีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่จะปกป้องคุ้มครองลูกหลานในชุมชน บทบาทในการช่วยระบายความทุกข์ยากและความคับข้องใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชนเพราะพิธีกรรมเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ที่ชาวบ้านได้มีโอกาสพูดคุยระบายความทุกข์ซึ่งกันและกันและเพื่อนร่วมบ้านร่วมกันอย่างสนุกสนาน บทบาทในการสร้างเครือข่ายและความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู โดยเชื่อมโยง

ความสัมพันธ์ผู้คนด้วยความเชื่อผีบรรพบุรุษร่วมกันตลอดจนการให้ความเคารพนับถือ
ผู้อาวุโส และระบบเครือญาติในสายตระกูลเดียวกัน และมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์
ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองหนองบัวลำภูเพราะเป็นพิธีกรรมเฉพาะของกลุ่มที่ต่างไป
จากกลุ่มอื่น

คำสำคัญ: พิธีกรรม “กินดอง, ชุมชนเมืองหนองบัวลำภู

Abstract

The purpose of this research article was to explore the roles of Kin Dong Ritual to the people and communities of Muang Nong Bua Lam Phu District, Nong Bua Lam Phu Province. The data of this research study were collected through fieldwork from June 2015 to March 2017, and then the data was analyzed by the framework of folklore.

Findings revealed that Kin Dong Ritual represented four roles to the people and communities of Muang Nong Bua Lam Phu, Nong Bua Lam Phu Province. First, the ritual boosts spirits and encouragement to people in the communities. The ritual involves the belief that the ancestors' spirits will protect their offspring in the community. Second, the ritual helps relieve their offspring's hardship, suffering, and conflicts because the ritual provides the area for sharing and discussion. Besides, people can gather in the ritual to enjoy themselves by dancing and having a good time together. Third, the ritual helps build up the network and unity of the people and the communities. They are closely related to the belief that they are offspring of the same ancestors. People respect the elderly and those who are from the same family line. Fourth, the ritual enables people and communities to create their cultural identity, specifically Muang Nong Bua Lam Phu communities, which is unique from other communities.

Keywords: Kin Dong Ritual, Muang Nong Bua Lam Phu communities

บทนำ

ชาวเมืองหนองบัวลำภูเชื่อว่าตนสืบเชื้อสายและเป็นลูกหลานของชาวลาวเวียงจันทน์มาตั้งแต่สมัยพระวอพระตา (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2539) วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณเช่นเดียวกัน ชาวเมืองหนองบัวลำภูจะมีความเชื่อและนับถือผีบรรพบุรุษ และผีที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองเช่นเดียวกับชาวไทยอีสานทั่วไป ความเชื่อดังกล่าวเกี่ยวข้องกับฮีต 12 และการประกอบอาชีพสังคมเกษตรกรรม และยังส่งผลต่อสภาพจิตใจและการดำรงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน ในปัจจุบันการดำเนินวิถีชีวิตของชาวเมืองหนองบัวลำภูยังคงถือปฏิบัติตามฮีตคองโบราณ มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษและแถนเพื่อขอฝนและร้องขอเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นประจำทุกปี อีกทั้งยังร้องขอให้วิญญาณบรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานในชุมชนให้ปราศจากเคราะห์โศกและภัยพิบัติทั้งปวงอีกด้วย

ในฮีตเดือน 7 กำหนดให้ผู้นับเป็นท้าวพระยาให้เลี้ยงบูชาเทวดาอารักษ์ มเหสักข์หลักเมือง ตาเมือง เลื้อเมือง เลื้อเมือง ผีพ่อ ผีแม่ ผีปู่ตา ผีบรรพบุรุษ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่ช่วยคุ้มครองชาวบ้านชาวเมืองให้เกิดความสุขร่มเย็น (สีลา วีระวงศ์, 2530 : 14-16)

ในเมืองหนองบัวลำภูปัจจุบันมีศาลเจ้าพ่อพระวอเป็นศาลหลักบ้านหลักเมืองและยังมีศาลเจ้าพ่อบริวารอีก 5 ศาล คือ ศาลเจ้าพ่อหลุบ เจ้าพ่อผาแดง เจ้าพ่อส่องเจ้าพ่อเซียง และเจ้าพ่อผาหล้า ศาลเจ้าพ่อต่างๆ เหล่านี้จะตั้งเรียงรายติดกัน ซึ่งในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูมีที่ตั้งศาล 3 ที่ คือ ศาลที่ริมถนนบนเขาสายหนองบัวลำภู-อุดรธานี ศาลที่บริเวณศาลหลักเมือง และศาลที่เชิงเขาท้ายหมู่บ้านนาแค ชาวบ้านในเขตชุมชนเมืองหนองบัวลำภูเชื่อว่าเจ้าพ่อพระวอเป็นบรรพบุรุษของตนที่พากันอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ ต่างให้ความเคารพและเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องมีการบวงสรวงเจ้าพ่อพระวอ ในช่วงเดือน 6 กันเป็นประจำทุก ๆ ปี

นอกจากนี้ชาวเมืองหนองบัวลำภูยังนำความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อพระวอมาเชื่อมโยงกับการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ลูกหลานในยามที่ได้รับความเดือดร้อนทั้งกายและจิตใจ เช่น คนเจ็บป่วยที่ปรึกษากับแพทย์แผนปัจจุบันตามโรงพยาบาลต่าง ๆ แต่ผู้ป่วยรู้สึกว่าการเจ็บป่วยของตนไม่ทุเลาลง ก็มักจะมาพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระวอให้ช่วยขจัดปัดเป่าและบำบัดจิตใจ ซึ่งชาวหนองบัวลำภู เรียกว่า “ปัว” ในการบำบัดรักษาผู้ป่วยจะต้องเข้ารับการรักษาตามขั้นตอนของพิธีกรรมบำบัดของนางเทียมด้วยการอาบน้ำมนต์ ตัดเคราะห์ด้วยวัตถุกัณฑ์สิทธิ์ และเบี้ยแก้ เมื่อผู้ป่วยรู้สึกว่ตนหายจากอาการเจ็บป่วยแล้วจะต้องมาเข้าร่วมพิธี “ลงช่วง” “สู่ขวัญ” และ “กินดอง” ประจำปี ที่บ้านของนางเทียมเจ้าพ่อพระวอ โดยจะจัดปีละ 3 ครั้ง โดยจะจัดเฉพาะในเดือนคู่เท่านั้น คือ เดือน 4 เดือน 8 และเดือน 12

พิธีกรรมกินดองในวัฒนธรรมของชาวไทยภาคอีสานโดยทั่วไป หมายถึง การกินเลี้ยงในงานแต่งงานหรือในงานเอาผ้าเอาเมีย (พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน, 2533 : 7) แต่พิธีกรรมกินดองในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูนอกจากจะหมายถึง การแต่งงานของคู่บ่าว-สาวโดยทั่วไปแล้ว ยังหมายถึงพิธีแต่งงานระหว่างผู้ป่วยกับวิญญาณบรรพบุรุษอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นในบริเวณจังหวัดใกล้เคียงกัน(กาต มงคลสวัสดิ์, สัมภาษณ์ : 10 เมษายน 2560)

จะเห็นว่าในบริบทของพิธีกรรมกินดองสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษของชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูที่น่าสนใจ พิธีกรรมดังกล่าวน่าจะมีบทบาทสำคัญต่อชาวบ้านในหมู่บ้านและชุมชนต่าง ๆ ในตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู หลายประการ เพราะความเชื่อดังกล่าวมีการสืบทอดกันมายาวนานและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน แสดงลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาบทบาทของพิธีกรรมกินดองที่มีต่อชาวบ้านและชุมชนต่าง ๆ ในตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมกินดองที่บ้านนางเทียมหรือร่างทรง ซึ่งเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมกินดองและเป็นศูนย์กลางของชาวบ้านในชุมชน หมู่บ้านดอนสวรรค์ บ้านคุ้มวัดศรีคุณเมือง บ้านวังหมื่นใต้ บ้านวังหมื่นเหนือ บ้านโคกแก่นช้าง บ้านทานตะวัน บ้านกลาง และบ้านเหล่า ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู และดำเนินการวิจัยในระหว่าง เดือนมิถุนายน 2558 ถึงเดือนมีนาคม 2560

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารพื้นที่ศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ

2. เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field work Research) ในพื้นที่ศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมกินดอง ในชุมชน ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ผู้วิจัยได้ลงเก็บรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมกินดอง จำนวน 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ในระหว่างวันที่ 23-26 มิถุนายน 2558 ส่วนในปี พ.ศ. 2559 ไม่มีการจัดพิธีกรรม จึงลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ครั้งที่ 2 ในระหว่างวันที่ 13-16 มีนาคม 2560 ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview methods) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ จำ นางเทียม ผู้ป่วย จำนวน 17 คน และผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม หรือเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนดั้งเดิมมาแต่บรรพบุรุษ

2.2 สังเกตการณ์ (Observation methods) มีทั้งสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมกินดองและแบบไม่มีส่วนร่วม

3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดทฤษฎีทางคติชนวิทยาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย

ผลของการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้านองค์ประกอบและ ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมกินดอง พบว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ

เมืองหนองบัวลำภูมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันอย่างแนบแน่น คือ เจ้าพ่อพระวอ และเจ้าพ่อบวรवारอีก 5 องค์ และมีพิธีกรรมกินดองเป็นพิธีกรรมสำคัญที่สะท้อนความเชื่อและศรัทธาของคนในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูและคนจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะที่มีการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างมีความหมายและมีนัยทางบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ในตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู 4 ประการ ดังนี้

1. บทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน

ชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูมีความเชื่อในอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระวอกันเป็นอย่างมาก เจ้าพ่อพระวอจึงเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่สำคัญในยามเจ็บป่วยทั้งทางจิตใจและทางกาย ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อพระวอมีอำนาจบำบัดอาการเจ็บป่วยและประทอนความเป็นสิริมงคลให้แก่ตนเองได้ ดังนั้นเมื่อถึงวาระการประกอบพิธีกรรมกินดอง ชาวเมืองหนองบัวลำภูจึงร่วมกันประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบวรवारกันเป็นประจำและสืบเนื่องกันเรื่อยมา การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อจึงมีทั้งพิธีกรรมระดับปัจเจก และระดับชุมชน

ในระดับปัจเจก เป็นความเชื่อและความศรัทธาส่วนบุคคล ผู้ป่วยหลายคนมีทั้งเจ็บป่วยทางกาย หรือมีความวิตกกังวลด้านจิตใจ ส่วนมากเคยเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลกับแพทย์แผนปัจจุบันมาแล้ว แต่คิดว่าตนเองยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย ผู้ป่วยจึงเข้ารับการบำบัดรักษาจากเจ้าพ่อพระวอตามความเชื่อของตน จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นระยะเวลา ตั้งแต่ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2558 จนถึง วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2560 พบว่าผู้ป่วยทุกคนผ่านการบำบัดรักษาอาการป่วยจากโรงพยาบาลของรัฐบาลมาระยะหนึ่งแล้ว แต่อาการเจ็บป่วยดังกล่าวก็ไม่ทุเลาหรือหายขาด จึงตัดสินใจเข้ารับการบำบัดรักษาจากเจ้าพ่อพระวอตามความเชื่อของตน ดังเช่น

นางสุรีรัตน์ ขาวนะ(สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558) อายุ 41 ปี อาชีพพยาบาล เป็นคนบ้านวังหมื่นใต้ ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู กล่าวว่า “ ตนมีอาการปวดหัวค่อนข้างรุนแรง ไม่สบายใจ มีความวิตกกังวล เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลหนองบัวลำภู แพทย์วินิจฉัยว่าเป็นโรคซึมเศร้า กินยาตามแพทย์สั่งมาระยะหนึ่ง ตนรู้สึกว่าการไม่ดีขึ้น จึงตัดสินใจเข้ารับการบำบัดรักษากับเจ้าพ่อพระวอแล้ว ตนรู้สึกว่าอาการดีขึ้นและหายป่วยแล้ว จึงมาเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองเพื่อถวายตัวเป็นหม่อมนางหรือนางสนมของเจ้าพ่อพระวอ”

นายเทพพร แสนคำ(สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560) อายุ 39 ปี กล่าวว่า “ตนมีอาการเจ็บแขนข้างซ้ายขยับไม่ได้ แขนชาและตึงมาก มีอาการดังกล่าวตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2556 เข้ารับการรักษาอาการดังกล่าวที่โรงพยาบาลหนองบัวลำภู แพทย์วินิจฉัยว่าเส้นเลือดดำอุดตัน เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลอย่างต่อเนื่อง แต่ตนรู้สึกว่าการไม่ดีขึ้น ในปี พ.ศ. 2559 จึงมาเข้ารับการบำบัดรักษากับเจ้าพ่อพระวอ เข้ารับการบำบัดครบ 3 ครั้ง รู้สึกว่าอาการบรรเทาลง มีกำลังใจดีขึ้น ไม่มีอาการผิดปกติมาก แต่แพทย์ก็ยังให้ไปรับยาที่โรงพยาบาลมากินอยู่เป็นประจำ ตนจึงมาเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองในวันที่ 15 มีนาคม 2560 เพื่อถวายตัวเป็นบริวารของเจ้าพ่อพระวอด้วย ซึ่งบิดาเคยเป็นจ๋ามมาก่อน ปัจจุบันได้เสียชีวิตไปแล้ว”

ผู้ป่วยทุกคนที่เข้ารับการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยกับเจ้าพ่อพระวอครบ 3 ครั้ง จนอาการเจ็บป่วยของตนทุเลาหรือหายเป็นปกติ จะต้องเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองเพื่อให้ดวงวิญญาณของเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบริวารคุ้มครองตน ให้ปลอดภัยจากเคราะห์ และทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวงสืบไป

ในขั้นตอนการบำบัดรักษาอาการป่วย ผู้ป่วยจะสมัครใจเข้ารับการบำบัดรักษาด้วยตนเอง การประกอบพิธีกรรมขั้นตอนการบำบัดรักษาทุกขั้นตอนสัมพันธ์กับความเชื่อ และความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระวอ และสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ที่มีตำนานและเรื่องเล่าอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญและอำนาจของวัตถุสิ่งของต่างๆ ซึ่งล้วนมีความหมายนัยเชิงทำลาย ขจัดปัดเป่า การชำระล้างคุณไสย และสิ่งอัปมงคลทั้งหลาย ดังเช่น ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ผสมลงในขันน้ำพุทธมนต์ อันได้แก่ ใบหญ้าคา ใบส้มป่อยและผักส้มป่อย ใบขมิ้น หัวขมิ้น ใบพลับพลึง และใบว่านหอม สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านเชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการขับไล่ และปกป้องเสนียดจัญไร คุณไสยและเคราะห์ทั้งหลายได้

นอกจากนี้ยังมีเบี้ยแก้ หินฟ้า ดาบของเจ้าพ่อและน้ำมนต์ ที่เชื่อว่ามีอำนาจทำลายคุณไสย ชำระล้างสิ่งอัปมงคลให้ออกไปจากร่างกายได้ และมีการสะเดาะเคราะห์ เพื่อเป็นการปลดปล่อยทุกข์โศกโรคภัยทั้งหลายให้ออกจากร่างกายไปจนหมดสิ้น ตลอดระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วย พ่อหมอได้แต่งขัน เทียนธูปเทียน เจ้าพ่อพระวอมาเป็นผู้บำบัดรักษาและขับไล่เสนียดจัญไรให้ออกไปจากร่างของผู้ป่วย โดยพ่อหมอและนางเทียมจะเป็นสื่อกลางและทำหน้าที่แทนเจ้าพ่อพระวอ พิธีกรรม การบำบัดรักษาทุกขั้นตอนดูเป็นจริงเป็นจัง สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วยทุกคน ให้เกิดอาการและความรู้สึกเชื่อมั่นว่าตนจะต้องหายจากอาการเจ็บป่วย

รูปที่ 1 การทำน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ (ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย)

ในระดับชุมชน พิธีกรรมกินดองประจำปีมีความสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ และลูกหลานที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ และกลุ่มชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในตำบลหนองบัวและชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู กลุ่มชาวบ้านที่นับถือผีบรรพบุรุษร่วมกันถือเป็นหน่วยสังคมหนึ่งที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู

บริบทและความสัมพันธ์ของชาวบ้านในพิธีกรรมกินตองสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันและความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยในวันเตรียมงาน ก่อนวันงานกินตอง บรรดานางเทียมและหม่อมนางรุ่นเก่าๆ จำนวนมากจะมารวมตัวกันเพื่อช่วยกันเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ให้หม่อมนางและเจ้าใหม่ ต่างแบ่งหน้าที่การเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ พานบายศรี ชันคาย เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น ต่าง ๆ ตลอดจนการเตรียมสถานที่จัดงานไว้เพื่อรองรับแขกที่จะมาร่วมงาน ดังที่นางสุภาพ ศรีกุลวงศ์ ร่างทรงเจ้าพ่อพระวอคนปัจจุบัน (สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “ในวันเตรียมงาน บรรดาหม่อมนาง บริวาร และลูกหลานเจ้าพ่อจะมารวมตัวกันเพื่อช่วยเตรียมสถานที่และสิ่งของต่างๆ เพื่อใช้บูชาและเซ่นไหว้เจ้าพ่อในวันกินตอง และในวันงานกินตอง ลูกหลานก็จะมาร่วมงานกันเป็นจำนวนมาก เพื่อขอพรจากเจ้าพ่อพระวอ และยังเป็น การพบปะสังสรรค์กันในระดับครอบครัว เครือญาติและชาวบ้านในชุมชนอีกด้วย”

หม่อมนาง และเจ้ารุ่นเก่า ๆ ถือว่ามีบทบาทสำคัญในการช่วยปลดบอขวัญและให้กำลังใจ หม่อมนางรุ่นใหม่ พิธีกรรมกินตองบางขั้นตอนอาจจะสร้างความกดดันและความวิตกกังวลให้แก่หม่อมนางและเจ้ารุ่นใหม่ ทุกคนจะต้องปรับตัวเพื่อเป็นสมาชิกของกลุ่ม ในงานกินตองจะมีการพ้อนรำร่วมกันอย่างสนุกสนานเพื่อเป็นการต้อนรับสมาชิกใหม่ของกลุ่ม กลุ่มหม่อมนาง และเจ้าเก่าๆ ต่างเข้าใจและรับรู้การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสมาชิกใหม่ เพราะตนเองก็เคยผ่านวิกฤตของชีวิตแบบนี้มาก่อน การมาเข้าร่วมสังสรรค์ประจำปีร่วมกันในกลุ่มอย่างต่อเนื่องเชื่อว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณผีบรรพบุรุษหรือเจ้าพ่อพระวอและเชื่อว่าเจ้าพ่อจะคุ้มครองตนเองตลอดไป

เหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งการเจ็บป่วย การบำบัดรักษา การถวายตัวเป็นหม่อมนางและบริวารของเจ้าพ่อ และการมาร่วมงานสังสรรค์อย่างต่อเนื่องเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติร่วมกันของชาวบ้านที่มีส่วนช่วยให้ผ่ายใดผ่ายหนึ่งเกิดความสบายใจ และเชื่อมั่นในความปลอดภัย ทุกคนต่างจะได้รับสิทธิ์การปกป้องคุ้มครองจากเจ้าพ่อพระวอเหมือนกัน และเชื่อมั่นว่าการดำเนินชีวิตต่อไปในวันข้างหน้าจะคลาดแคล้วและปราศจากโรคร้ายทั้งปวงอีกด้วย

2. บทบาทในการระบายความรู้สึกทุกข์ยากและความคับข้องใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน

ชาวบ้านในเมืองหนองบัวลำภูล้วนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ในวิถีชีวิตประจำวันต้องอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากกาย การเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองเป็นพื้นที่สำคัญ ช่วยให้บรรดาเจ้าและหม่อมนางและชาวบ้านที่มาร่วมพิธีกรรมทุกคนมีโอกาสได้ระบายความรู้สึกทุกข์ยาก ความคับข้องใจต่าง ๆ นานาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและกฎเกณฑ์ของชุมชนและสังคม พื้นที่พ็อนรำจึงเป็นพื้นที่สังสรรค์ปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง หม่อมนาง และเจ้า ทั้งกลุ่มเก่าหลายรุ่น และกลุ่มใหม่ และยังมีบรรดาเครือญาติผู้ติดตามอีกมากมาย ทุกคนมาร่วมพ็อนรำเพื่อฉลองและแสดงความยินดีกับหม่อมนาง และเจ้าใหม่กันอย่างสนุกสนาน

การพ็อนรำในพิธีกรรมมีหลายช่วงเวลาตลอดทั้งวัน ผู้ที่มาร่วมงานทั้งหมดก็ร่วมพ็อนรำกันอย่างสนุกสนาน ตามทำนองดนตรีที่สนุกสนานและไพเราะ บรรดาหม่อมนางและเจ้าเก่าๆ ที่เคยผ่านวิกฤตชีวิตช่วงนี้มาแล้ว และมีประสบการณ์ร่วมในพิธีกรรมกินดองมาหลายครั้ง ต่างก็ปลดปล่อยอารมณ์และความรู้สึกที่อัดอั้นตันใจอย่างเต็มที่ ทั้งการส่งเสียงกรีดร้องเสียงดังเสมือนระบายความทุกข์โศกและความอัดอั้นตันใจ และแสดงลีลาท่าทางการกระโดดโลดเต้นที่สุดเหวี่ยงไปตามท่วงทำนองเสียงดนตรี โดยไม่สนใจสายตาของผู้คนที่มาร่วมพิธีกรรมเดียวกัน ดังที่นางอ่อน หวายแก้ว (สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558) กล่าวว่า “การพ็อนรำ จะช่วยให้หม่อมนาง และเจ้าทุกคนเกิดความสุขสนุกสนาน ทำให้ลืมความทุกข์ได้ช่วงเวลาหนึ่ง และที่สำคัญการพ็อนรำถือเป็นการพ็อนรำถวายแด่เจ้าพ่อด้วยซึ่งเชื่อว่าเจ้าพ่อจะเกิดความพึงพอใจ และจะบันดาลความสุขให้ตนอีกด้วย”

ส่วนหม่อมนางและเจ้าใหม่ที่ไม่คุ้นเคยกับพื้นที่พ็อนรำก็จะเหนียมอาย ไม่กล้าออกไปร่วมพ็อนรำด้วย บรรดาหม่อมนางเก่าจะมาเชื้อเชิญด้วยอาภักปฏิยาที่เป็นมิตรและดึงมือเข้าไปร่วมกลุ่มพ็อนรำด้วยกัน พฤติกรรมของหม่อมนางและเจ้าใหม่ก็จะผ่อนคลายและเริ่มคล้อยตาม และเริ่มมีความสุขสนุกสนานร่วมไปกับผู้อื่นๆ ดังที่นางสุริรัตน์ ชาวะนะ (สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558) กล่าวว่า “ ในช่วงแรกที่เข้าร่วมพิธีกรรมตนรู้สึกเขินอายและไม่กล้าแสดงออกหรือออกมาพ็อนรำกับคนอื่น”

ป่าซึ่งเป็นเครือญาติกันมาเชิญชวนและดึงมือให้ออกไปพ้อนรำ และบอกให้ตนทำจิตใจให้สบายพ้อนรำเพื่อถวายแด่เจ้าพ่อ ตนก็พ้อนรำไปตามทำนองดนตรีที่สนุกสนาน โดยไม่คิดอะไรมากก็รู้สึกร่าเริงปลอดโปร่งโล่งใจ จิตใจสบายขึ้นและสนุกสนานไปเสียดนตรี” การพ้อนรำจะดำเนินไปในแต่ละช่วง ประมาณเวลาละ 20 - 30 นาที ก่อนจะเข้าสู่ในขั้นตอนต่อไปของพิธีกรรม

รูปที่ 2 การพ้อนรำ (รูปถ่ายโดยผู้วิจัย)

พื้นที่พ้อนรำฉลองงานกินตองเป็นพื้นที่ของชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูทุกๆ คน ที่ผ่านวิกฤติความทุกข์ทางกาย ทางใจ และความเจ็บป่วย อีกทั้งยังต้องเหนื่อยล้ากับการตรากตรำงานหนักในอาชีพเกษตรกรรมของตนเอง ดังนั้นพื้นที่การพ้อนรำจึงเป็นพื้นที่ที่ทุกคนได้พ้อนรำกันอย่างสนุกสนานและสุดเหวี่ยงไปกับเสียงดนตรีที่เร้าใจ ลักษณะดังกล่าวจึงเสมือนเป็นการระบายและปลดปล่อยความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงให้เลือนไหลและล่องลอยไปกับเสียงดนตรีที่เร้าใจอย่างเต็มที่และสุดเหวี่ยง พิธีกรรมกินตองจึงเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับชาวเมืองหนองบัวลำภูที่มีประสบการณ์ร่วมกันทั้งในด้านการระบายความทุกข์ยาก การคาดหวังวิถีชีวิตใหม่ในวันข้างหน้าที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ อันเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะทำให้ทุกชีวิตดำเนินอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขสืบไป

3. บทบาทในการสร้างเครือข่ายและความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาวบ้าน ในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู

พิธีกรรมกินดองมีนางเทียมเจ้าพ่อทั้ง 6 องค์เป็นศูนย์กลางในการหลอมรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ให้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทุกๆ ปี พิธีกรรมกินดองส่งผลต่อจิตใจของคนในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู ถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวเมืองหนองบัวลำภู พิธีกรรมดังกล่าวมีความสำคัญที่ช่วยต่อยอดความสัมพันธ์ ความสามัคคีของชาวบ้านในแต่ละสายตระกูลและชุมชนให้มีความผูกพันและเป็นหนึ่งเดียวกัน ในบริบทของพิธีกรรมกินดองมีกลุ่มคนที่นับถือเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบริวารที่สัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายกันตามสายตระกูล และสายการนับถือเจ้าพ่อทั้ง 6 องค์

ในทางความเชื่อของชาวบ้าน เจ้าพ่อพระวอ คือ ผีบรรพบุรุษหลักบ้านหลักเมือง ที่มีอำนาจและสถานภาพสูงกว่าเจ้าพ่อบริวาร อีก 5 องค์ ประกอบด้วย เจ้าพ่อหลุบ เจ้าพ่อผาแดง เจ้าพ่อสอง เจ้าพ่อเชียง และเจ้าพ่อผาหล้า เจ้าพ่อแต่ละองค์จะมีร่างทรงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างวิญญาณเจ้าพ่อกับบรรดาลูกหลานในชุมชน

ร่างทรงทั้ง 6 คน เป็นผู้อาวุโส ที่วิญญาณเจ้าพ่อเลือกให้เป็นร่างทรง และเป็นตัวแทนของสายตระกูลของตนเอง โดยมีนางทองใบ เครือแดง เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อพระวอ นางอ่อน หวายเป็นแก้ว เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อหลุบ นางหมูน ชามูตรโคตร เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อผาแดง นางบังอร จันทะวง เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อสอง นางผื่อน รัตนลงเมือง เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อเชียง และนางคำภู กอหาญ เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อผาหล้า ร่างทรงทั้ง 6 คน มีสถานภาพลดหลั่นกันมาตามลำดับแต่ก็ถือว่าเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้านในชุมชน

นางทองใบ เครือแดง (24 มิถุนายน 2558) เป็นร่างทรงเจ้าพ่อพระวอที่มีสถานภาพสูงสุดในกลุ่ม กล่าวว่า “ตนได้อพยพตามปู่ย่าตายายมาจากลาวตั้งแต่โบราณ ซึ่งในสมัยก่อนมีคนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ 5-6 หลังเท่านั้น และต่อมาได้ขยายเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ หลายหมู่บ้าน จำได้ว่าชวดเคยเป็นร่างทรงมาก่อน คนต่อมา คือ ยายทองสุข และตนเองเป็นนางเทียมคนที่ 3 รับหน้าที่เป็นร่างทรงมาตั้งแต่อายุ 63 ปี มาจนปัจจุบัน ตนเป็นที่เคารพนับถือสำหรับชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ทุกครั้งที่มีการเกี่ยวกับเจ้าพ่อตนจะต้องเป็นผู้นำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมเช่นสรงบวงพลีเจ้าพ่อ

พระวอเป็นประจำทุกปี มีลูกหลานและเครือญาติในสายตระกูลและชาวบ้านในเมืองหนองบัวลำภูนับถือตนในฐานะตัวแทนเจ้าพ่อพระวอเป็นจำนวนมาก”

ในลักษณะเดียวกัน ร่างทรงเจ้าพ่อบริวารอีก 5 องค์ ต่างก็มีลูกหลาน เครือญาติในสายตระกูลเดียวกันและชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูให้ความเคารพนับถือในฐานะ ย่า หรือยายหรือผู้อาวุโสของสายตระกูลตนเช่นเดียวกัน

การเชื่อมความสัมพันธ์ด้วยระบบความเชื่อผีบรรพบุรุษร่วมกัน และระบบอาวุโสเครือญาติกันสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจที่ทับซ้อนกันทั้งอำนาจศักดิ์สิทธิ์และและอำนาจจากระบบอาวุโสในสังคม ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงความเป็นเครือขายความเป็นกลุ่มก้อนของชาวบ้านในชุมชนที่เป็นรูปธรรม ซึ่งในแต่ละกลุ่มสายตระกูลมีปฏิสัมพันธ์กันด้วยพิธีกรรมกินตองของชุมชน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันดีงามใน 2 ระดับ ทั้งในระดับครอบครัว และในระดับชุมชน ในระดับครอบครัวสะท้อนความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ โดยลูกหลานต้องแสดงความกตัญญูต่อบุพการี หรือปู่ย่า ตายาย ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และทั้งที่ล่วงลับไปแล้ว ลูกหลานต้องให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ปฏิบัติตามคำสั่งสอนและกรอบจารีตประเพณีอันเป็นข้อปฏิบัติของครอบครัวและชุมชน

ด้านความสัมพันธ์ในระดับชุมชน พิธีกรรมเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวบ้านที่มาจากหลากหลายครอบครัวและหลายชุมชนที่มีความเชื่อและมีอุดมคติในเรื่องผีบรรพบุรุษเดียวกัน พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการเน้นย้ำให้ทุกคนได้ตระหนักถึงระบบอาวุโสผู้อาวุโสทุกคนในชุมชนเสมือนเป็นปู่ย่า ตายายของตนเอง ดังนั้น ลูกหลานทุกคนจะต้องแสดงความเคารพ เชื่อฟังด้วยเช่นกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนความเป็นระบบระเบียบของคนในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูอันจะนำมาซึ่งความสมัครสมานสามัคคีและความสงบสุขและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองหนองบัวลำภูที่ยั่งยืนสืบไป

4. บทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองหนองบัวลำภู

ในเอกสารวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู (2544 : 30-60) กล่าวไว้ สรุปได้ว่าชาวเมืองหนองบัวลำภูเป็นชาวลาวที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยพระเจ้าสิริบุญสาร ซึ่งในสมัยนั้นมีพระวอและพระตาเป็นข้าหลวงที่ดูแลรักษาผลประโยชน์ฝ่ายนอกของ

นครเวียงจันทน์ ได้เกิดปัญหาขัดแย้งกับพระเจ้าสิริบุญสาร จนทำให้พระวอและพระตาต้องแยกตัวออกมาตั้งเมืองใหม่ที่เมืองหนองบัวลำภู ในกาลต่อมาพระเจ้าสิริบุญสารได้ส่งแม่ทัพของนครเวียงจันทน์มาตีเมืองหนองบัวลำภู เป็นเหตุทำให้พระตาตายในสนามรบ ส่วนพระวอพาไพร่พลหลบหนีลงมาทางใต้ไปจนถึงเมืองจำปาศักดิ์ แต่เมื่อกองทัพเวียงจันทน์ตามไปก็ถูกจับได้และถูกฆ่าตายในที่สุด ส่วนลูกชายของพระวอทราบข่าวว่าพระเจ้าตากสินยกกองทัพมาใกล้เมืองอุบลจึงเดินทางไปสวามิภักดิ์ และขอความช่วยเหลือ กองทัพของพระเจ้าตากสินจึงยกกองทัพมาช่วยรบชนะและในเวลาต่อมาได้รวบรวมเมืองจำปาศักดิ์ นครเวียงจันทน์ และหลวงพระบางไว้ได้ทั้งหมด

เมืองหนองบัวลำภูเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของอาณาจักรล้านช้างเดิม จึงได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สงครามอยู่เนืองๆ เคยเป็นเมืองร้างมาหลายครั้ง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2433 รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบการปกครองบ้านเมืองทางลุ่มแม่น้ำโขงใหม่ โดยให้ข้าหลวงเมืองหนองคายบังคับบัญชาเมืองหนองคาย ในช่วงนี้เมืองหนองบัวลำภูสังกัดอยู่กับหัวเมืองลาวพวน ซึ่งมีเมืองหนองคายเป็นศูนย์กลาง พระประทุมเทวาภิบาลเจ้าเมืองหนองคายได้แต่งตั้งพระวิชัยดมมกมุทเขตมาเป็นเจ้าเมืองครองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองเอกและเปลี่ยนชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองกมุทธาสัย” โดยมีพระ วิชัยดมมกมุทเขตเป็นเจ้าเมืองและเป็นข้าหลวงคนสุดท้ายของเมืองกมุทธาสัยบุรีรัมย์ (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2539)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มมีชาวบ้านเข้ามาตั้งหมู่บ้านและชุมชนเพิ่มขึ้น ซึ่งมีเพี้ยนามสูงชาวมณฑลหนองคายได้อพยพราษฎรจากบ้านหิมโงม ชาวบ้านประโค เวียงคุก และชาวบ้านเปิดเมืองบาง และยังมีจารย์บุญและทิดแก้ว ชาวมณฑลอุบลราชธานีได้พาชาวบ้านดอนมดแดงอพยพมานูกเบิกทำนาทำไร่ สร้างบ้านแปงเฮือนเป็นหมู่บ้านหนองบัวลุ่มภู ขึ้นต่อมณฑลหนองคาย ตำบลหมากแข้ง เมื่อเป็นหมู่บ้านใหญ่กว้างขวางออกไป พระยารุชฌามกมุทเขต (นายพรหมา โคมุทเขตร์) ข้าหลวงมณฑลหนองคายจึงยกระดับหมู่บ้านหนองบัวลุ่มภูขึ้นเป็นตำบลหนองบัวลุ่มภู แต่งตั้งให้เพี้ยนามสูงเป็นกำนัน ต่อมาก็มีราษฎรจากถิ่นต่าง ๆ อพยพเพิ่มเติมเข้ามาเรื่อย ๆ ออกเป็นหลายหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันหมู่บ้านเหล่านี้เป็นหมู่บ้าน

เก่าแก่อายุนานรอบบริเวณวัดศรีคุณเมือง ซึ่งตามหลักฐานสร้างไว้ตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2539)

จากหลักฐานและร่องรอยการอพยพของชาวบ้านในเมืองหนองบัวลำภูแสดงให้เห็นว่าชาวเมืองหนองบัวลำภูเป็นชาวลาวเวียงจันทน์เดิม หรือเรียกว่า “ลาวเวียง” ลาวเวียงถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในเขตภาคอีสานของไทย ลาวเวียงในทุกพื้นที่จะมีขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมตามฮีต 12 คอง 14 ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งในแต่ละชุมชนแต่ละจังหวัดอาจจะมีธรรมเนียมวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น

ชาวเมืองหนองบัวลำภูนอกจากจะประพฤติปฏิบัติตนตามฮีต 12 คอง 14 เช่นเดียวกับชาวลาวเวียงโดยทั่วไป แต่ก็มีพิธีกรรมบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะของตน โดยเฉพาะพิธีกรรมกินดองระหว่างบวเฒากับ วิญญาณเจ้าพ่อพระวอ และเจ้าพ่อบวเฒา ซึ่งมี 6 องค์ คือ เจ้าพ่อพระวอ เจ้าพ่อหลุบ เจ้าพ่อสอง เจ้าพ่อผาแดง เจ้าพ่อเชียง และเจ้าพ่อผาหล้า ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อทั้ง 6 องค์ เป็นบรรพบุรุษของตน และเป็นหลักบ้านหลักเมืองหนองบัวลำภู ชาวเมืองหนองบัวลำภูมีประเพณีพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติตามฮีต 12 คือ ฮีต ในเดือน 6 และเดือน 7 คือ เดือนที่ชาวบ้านเริ่มต้นการทำไร่ ไถนา ชาวไทยอีสานมีความเชื่อเรื่องแถน จะต้องแห่บั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน ชาวบ้านในเมืองหนองบัวลำภูก็เช่นเดียวกัน มีการจัดประเพณีบุญบั้งไฟในเดือน 6 ของทุก ๆ ปี

ฮีตเดือน 7 เป็นช่วงเวลาเลี้ยง “ผีปู่ตา” ในวัฒนธรรมอีสานทุกชุมชนจะมีศาลผีปู่ตาประจำหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นที่ดอนสาธารณะของหมู่บ้าน ในช่วงเวลาเดือน 7 จำและนางเทียมจะนำชาวบ้านในชุมชนประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา เพื่อร้องขอฝน ความอุดมสมบูรณ์ และความเป็นอยู่ของลูกหลานให้อยู่ดีมีสุขปราศจากทุกข์ภัยทั้งปวง

ประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมหลักของชุมชนที่ต้องปฏิบัติสืบทอดกันมาตามฮีต 12 เช่นเดียวกับชาวลาวเวียงในพื้นที่อื่น ๆ แต่ “พิธีกรรมกินดอง” เป็นพิธีกรรมเฉพาะกลุ่มที่ต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวเมืองหนองบัวลำภูพิธีกรรมหนึ่ง

พิธีกรรมกินดองปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ นางทองใบ เครือแดง (สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558) กล่าวว่า “ตอนอพยพตามปู่มาจากเวียงจันทน์ตั้งแต่ตอนยังเป็นเด็ก จำความได้ว่าสมัยก่อนมีบ้านคน 5-6 หลังคาเรือน เจ็บไข้ได้ป่วยก็บำบัดรักษากันตามความเชื่อ ไม่มีโรงหมอ ยายเคยเป็นนางเทียมมาก่อน เมื่อยายของตนตายไป ตนก็รับหน้าที่สืบทอดมาจนปัจจุบัน”

พิธีกรรมกินดองมีขั้นตอนที่ซับซ้อน ที่จะต้องปฏิบัติสืบทอดมาจากพิธีกรรมบำบัดรักษาผู้ป่วย อันหมายถึงชาวบ้านที่เจ็บป่วยจะต้องเข้ารับการบำบัดรักษากับเจ้าพ่อพระวอก่อนตามธรรมเนียมดั้งเดิม จนครบ 3 ครั้ง เมื่อรักษาหายแล้วจึงเข้าร่วมพิธีกรรมกินดอง ตามปกติพิธีกรรมกินดองโดยทั่วไป หมายถึง พิธีแต่งงานสำหรับคู่บ่าวสาวของชาวลาวเวียง หรือชาวไทยภาคอีสานโดยทั่วไป พิธีกรรมกินดองของชาวเมืองหนองบัวลำภูในกรณีดังกล่าวไม่ใช้การแต่งงานสำหรับคู่บ่าวสาว แต่เป็นพิธีแต่งงานหรือการถวายตัวของผู้ที่หายป่วยต่อเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบริวาร รายละเอียดขั้นตอนสำคัญดังปรากฏในบทที่ 4 ซึ่งเริ่มตั้งแต่การเซ่นสรวงวิญญาณบรรพบุรุษ การสูก่อ การถวายค่าทอง การสะเดาะเคราะห์ ขบไล่ ทำลายเคราะห์ โรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง การเลือกคู่ การสูก่อขวัญ การเสี่ยงทายและถวายตัว ตามลำดับ และทุกขั้นตอนต้องเสร็จสิ้นภายใน 1 วัน

หลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมกินดอง ผู้ป่วยที่เข้าร่วมพิธีกรรมจะต้องเปลี่ยนสถานภาพของตน โดยเพศหญิงจะเปลี่ยนจากหญิงชาวบ้านเป็น “หม่อมนาง” ซึ่งชาวบ้านหมายถึงนางสนมของเจ้าพ่อ ส่วนเพศชายจะเปลี่ยนสถานภาพเป็น “จ้าว” หรือบริวารเข้ารับใช้ของเจ้าพ่อ ทั้งหม่อมนางและจ้าว ส่วนมากมีสายสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ตามสายตระกูลของนางเทียมทั้ง 6 คน

รูปที่ 3 การสรวงขวัญ-กินดอง (รูปถ่ายโดยผู้วิจัย)

พิธีกรรมกินดองเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตามระบบคิดของชาวเมืองหนองบัวลำภูซึ่งเกี่ยวข้องกับวิญญาณของบรรพบุรุษทั้ง 6 องค์ พิธีกรรมการบำบัดรักษาผู้ป่วยด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีความสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะหายจากอาการเจ็บป่วย ตลอดจนการปรับเปลี่ยนสถานภาพของผู้ป่วยให้สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นเจ้าของที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ล้านช้าง พิธีกรรมกินดองดังกล่าวถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะแสดงความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเมืองหนองบัวลำภูด้วยเช่นกัน

สรุปผลการวิจัย

พิธีกรรมกินดองในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวบ้านเนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่กระทำสืบเนื่องจากพิธีกรรมการบำบัดรักษาผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาอาการป่วยจากเจ้าพ่อพระวอ โดยมีร่างทรงและนางเทียมเป็นตัวแทนเจ้าพ่อพระวอและเป็นผู้บำบัดรักษาตามพิธีกรรมและความเชื่อของตน จำนวน 3 ครั้งเมื่อผู้ป่วยหายป่วยแล้ว ทุกคนจะต้องเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองตามกำหนดเวลาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

พิธีกรรมกินดองในงานวิจัยนี้เป็นพิธีการแต่งงานหรือการถวายตัวของผู้ปวย เพื่อเป็นนางสนมและบริวารของเจ้าพ่อพระวอตามเพศสภาพของผู้ปวย ถ้าผู้ปวยเป็น เพศหญิงหลังจากเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองแล้วจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นนางสนม หรือ หม่อมนางของเจ้าพ่อ ส่วนผู้ปวยที่เป็นเพศชายจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นบริวารหรือ ทหารรับใช้ของเจ้าพ่อ

ในด้านบทบาทของพิธีกรรมกินดองที่มีต่อชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู พิธีกรรมกินดองมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและ ชุมชนต่างๆ ในระดับปัจเจกผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมมั่นใจว่าตนได้หายจากการเจ็บป่วย การดำเนินชีวิตประจำวันก็ประสบแต่ความสุขใจ ในระดับชุมชนช่วยให้ผู้ที่เข้าร่วม พิธีกรรมดังกล่าวรู้สึกอบอุ่นกับการที่ได้พบปะสังสรรค์กับบรรดาญาติพี่น้อง และไม่รู้สึ กว่าตนเองโดดเดี่ยว มีญาติพี่น้องคอยร่วมทุกข์ร่วมสุขกับตนอยู่เสมอ ด้านบทบาทในการ ระบายความรู้สึกทุกข์ยากและความซับซ้อนใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ในบริบทของ พิธีกรรมผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีโอกาสพบปะสังสรรค์และได้พ้องร่ำร่วมกันอย่างสนุกสนาน แม้ช่วงเวลาดังกล่าวจะไม่ได้ยาวนานมากนักแต่การที่ชาวบ้านที่มาพ้องร่ำกันอย่อย่าง สนุกสนานย่อมช่วยให้ชาวบ้านได้ผ่อนคลายลืมเรื่องราวความทุกข์ยากจากการกรำงาน หนักในวิถีเกษตรกรรมของตน และได้ปลดปล่อยความรู้สึกซับซ้อนใจจากปัญหาชีวิต ต่างๆ นานา ได้ด้วยเช่นกัน ด้านบทบาทในการสร้างเครือข่ายและความเป็นหนึ่งเดียวกัน ของชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมระดับชุม ผู้ที่เข้า มาร่วมพิธีกรรมต่างมีความสัมพันธ์กันตามเครือญาติ ระบบอาวุโส และโครงสร้าง ทางสังคม ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายชาวบ้านจากระดับครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน และชุมชนเมือง ซึ่งแสดงความเป็นกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน และยึดมั่นในอุดมคติเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยยึดโยงสร้างเครือข่ายให้ชาวบ้าน มีความสมัครสมานสามัคคีและมีความเป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชน และบทบาท ในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองหนองบัวลำภู ชาวบ้านในชุมชน เมืองหนองบัวลำภูเป็นกลุ่มชนเก่าแก่ที่มีประเพณีและวัฒนธรรมที่ต้องปฏิบัติกัน ตามฮีต12 ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่สมัยล้านช้าง ซึ่งก็คล้ายและเหมือน กับชุมชนชาวลาวเวียงที่อาศัยอยู่ในแถบภาคอีสานมาแต่ดั้งเดิม ชาวบ้านในชุมชน

เมืองหนองบัวลำภูมีพิธีกรรมกินดองระหว่างคนกับผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดที่ใกล้เคียงกัน พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่แสดงอัตลักษณ์ประการหนึ่งของชุมชนที่ยังดำรงอยู่และสืบทอดมาจนปัจจุบัน

การอภิปรายผล

ชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภูจะประกอบพิธีกรรมในระดับชุมชนหลายพิธีกรรม มีทั้งพิธีกรรมที่ปฏิบัติตามฮีต 12 และพิธีกรรมเฉพาะของกลุ่มชน พิธีกรรมที่ปฏิบัติตามฮีต 12 เช่น เลี้ยงผีประจำปีในช่วงเดือน 6-7 ของทุกปี และจัดกันอย่างต่อเนื่อง 2 วัน โดยปกติตรงกับวันขึ้น 9 และ 10 ค่ำ ในเดือน 6 ทุกๆ ปี การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีในเมืองหนองบัวลำภู ในวันขึ้น 9 ค่ำจะจัดพิธีเลี้ยงผีที่ศาลเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบิหาร ณ บริเวณหุบเขาท้ายหมู่บ้านนาแค และในวันขึ้น 10 ค่ำ จัดเลี้ยงผีที่ศาลเจ้าพ่อพระวอและเจ้าพ่อบิหาร ณ ศาลหลักเมืองหนองบัวลำภู พิธีกรรมดังกล่าว ถือว่ามีลักษณะเฉพาะของชาวบ้านเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งศึกษาเพิ่มเติมได้ในงานวิจัยของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ เรื่อง การจัดระเบียบสังคม : กรณีศึกษาในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระวอ จังหวัดหนองบัวลำภู (2556) และงานบุญบั้งไฟเป็นงานประเพณีตามฮีตเดือน 6 จะจัดต่อจากงานบุญเลี้ยงผีประจำปี ส่วนพิธีกรรมกินดองระหว่างผู้ปวยกับผีบรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติตามความเชื่อของกลุ่มชน

พิธีกรรมในระดับชุมชนทั้ง 3 พิธีกรรมจะมีกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรมหลักของชุมชนเป็นผู้จัดพิธีกรรม คือ กลุ่มนางเทียมฝ่ายหญิงทั้ง 6 คน ส่วนจำฝ่ายชายเป็นผู้ช่วยในการดำเนินงานตั้งแต่ช่วยจัดเตรียมสถานที่และสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมและประสานงานกับภาครัฐในกรณีที่ต้องจัดงานร่วมกัน ดังเช่นงานบุญบั้งไฟ

ในพิธีกรรมระดับชุมชนนางเทียมที่เป็นกลุ่มผู้หญิงทั้ง 6 คนเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมโดยมีนางทองใบ เครือแดงเป็นผู้นำที่มีอำนาจสูงสุด และเป็นคนในพื้นที่เมืองหนองบัวลำภูที่สืบทอดอำนาจสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ส่วนฝ่ายชายมีสถานภาพเป็นผู้ช่วยดูแลและบริการอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มช่างทรงที่เป็นฝ่ายหญิง ในบางพิธีกรรมมีการร่วมมือกันระหว่างผู้นำทางการเมืองการปกครองท้องถิ่นของภาครัฐ

ซึ่งส่วนมากเป็นฝ่ายชาย ผู้นำในส่วนของภาครัฐก็ต้องปฏิบัติตามจารีตของพิธีกรรมของชุมชนเช่นเดียวกับชาวบ้านโดยทั่วไป นางเทียมเป็นผู้อาวุโสที่ได้รับการเคารพนับถือสำหรับชาวบ้านทั่วไปในชุมชน ในบริบทของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นางเทียมถูกซ้อนทับด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีบรรพบุรุษเป็นผู้มีอำนาจสั่งการทุกอย่างเพื่อให้ลูกหลานและชาวบ้านประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีอันดีงาม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็น “เพศสภาวะ” ความเป็นเพศชาย และความเป็นเพศหญิง (ปรานี วงษ์เทศ, 2549) กลุ่มนางเทียมทั้ง 6 คน เป็นที่เคารพนับถือสำหรับชาวบ้านในชุมชนที่มีอุดมคติร่วมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษหรือเจ้าพ่อองค์เดียวกันถือว่ามีความอำนาจทางวัฒนธรรมสูงสุดในชุมชนต่างๆ ในตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภู อำนาจของนางเทียมเป็นอำนาจในฐานะร่างทรงผู้มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถติดต่อสื่อสารกับวิญญาณผีบรรพบุรุษได้อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการบำบัดรักษาผู้ป่วยในชุมชนได้ สอดคล้องกับปรานี วงษ์เทศ (2549 : 100-101) ที่กล่าวไว้ว่า “แม้ว่าผู้หญิงจะไม่มีบทบาทเป็นผู้นำในฐานะพระหรือบาทหลวงทางศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก แต่ผู้หญิงก็มีโอกาสในการแสดงความเป็นผู้นำในบทบาทอื่นๆ ทางด้านความเชื่อได้เช่นกัน เช่น การมีบทบาทเป็นคนทรงและผู้อบรมสั่งสอนธรรมะได้ ซึ่งปัจจัยที่มีส่วนให้ผู้หญิงมีบทบาทดังกล่าวมักจะอยู่ที่บุคลิกภาพ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ...ในด้านความเจ็บป่วยก็พบว่าผู้หญิงมีบทบาทอย่างมากในพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษา อาจจะในฐานะผู้ร่วมพิธีกรรม ผู้รักษาหรือทั้งสองสถานะ”

ในสังคมชาวไทยภาคอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีหลักบ้าน และหลักเมือง นางเทียมส่วนใหญ่มักจะเป็นเพศหญิงเหมือนๆ กัน ลักษณะดังกล่าวเป็นประเด็นที่น่าสนใจทั้งในด้าน “เพศสภาวะ” และการสร้างอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชนในสังคมพหุวัฒนธรรม

อีกประเด็นหนึ่งสังเกตเห็นว่าชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ที่มาร่วมพิธีกรรมมีระบบคิดเชื่อมโยงความเชื่อในบริบทของพิธีกรรมสัมพันธ์กับประวัติบุคคลสำคัญในมิติทางประวัติศาสตร์ เพราะความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อพระวอเป็นบุคคลที่มีตัวตนในข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ในบริบทของพิธีกรรมกินดอง ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อพระวอ คือ เจ้าเมืองหนองบัวลำภูในอดีต ตามเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับ

เจ้าเมืองในสมัยล้านช้างจะเป็นผู้มีอำนาจมากและนางสนมกำนัลและมีข้าราชการมากมาย วิธีคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนสถานภาพของผู้ป่วยชายและหญิงหลังจากเข้าร่วมพิธีกรรมกินดองแล้ว โดยฝ่ายหญิงจะเปลี่ยนสถานภาพจากชาวบ้านเป็นนางสนมของเจ้าพ่อ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หม่อมนาง” ส่วนฝ่ายชายจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นบริวารหรือข้ารับใช้ของเจ้าพ่อ หรือชาวบ้านเรียกว่า “จ้่า” ลักษณะดังกล่าวเป็นกระบวนการที่เน้นย้ำความเป็นชนชั้นเจ้าเมืองของเจ้าพ่อพระวอในมิติทางประวัติศาสตร์ และอีกนัยหนึ่งผู้ที่ปรับเปลี่ยนสถานภาพในบริบทของพิธีกรรมถือเป็นการประกาศตัวตนว่า “เป็นนางสนมและเป็นบริวารของเจ้าเมือง” ซึ่งแม้จะเป็นสถานภาพในอุดมคติก็ตามแต่ในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมนางสนมอาจจะมีโอกาสเลื่อนสถานะขึ้นมาเป็น “นางเทียม” ที่มีอำนาจสูงสุดของชุมชนได้ ในขณะเดียวกันบริวารฝ่ายชายก็มีโอกาสเลื่อนสถานะขึ้นมาเป็นหัวหน้า “จ้่า” ได้เช่นเดียวกัน ซึ่งในหลายๆ ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นน่าจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมสำคัญๆ ของชุมชนต่างๆ ในตำบลหนองบัว อำเภอเมืองหนองบัวลำภูมีพลังให้ดำรงอยู่ และสามารถสร้างเครือข่ายผู้ที่สืบทอดพิธีกรรมของชุมชนนี้สืบไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง พิธีกรรม “กินดอง” : การวิเคราะห์บริบทและบทบาทของพิธีกรรมที่มีต่อชาวบ้านและชุมชนเมืองหนองบัวลำภู ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ(วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ช่วงเวลา 20 เมษายน 2559 ถึง 19 เมษายน 2560 จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

ปรานี วงษเทศ. (2549). *Gender in Southeast Asia เพศภาวะในสุวรรณภูมิ.*

(อุษาคเนย์). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒนโณ และคณะ. (2533). *มรดกอีสาน*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). *ลัทธิพิธีการนับเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.*

วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาดไทย, กระทรวง ศึกษาธิการ, กระทรวง และศิลปากร, กรม. (2544). *วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู.*

กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร.

สีลา วีระวงศ์. (2530). *ฮีตสิบสอง*. อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครู
อุบลราชธานี.

กาด มงคลสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2558.

ทองใบ เครือแดง. สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558.

เทพพร แสนคำ. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560.

สุภาพ ศรีกุลวงศ์. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2560.

สุวีรัตน์ ชวะนะ. สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2558.

อ่อน หวายแก้ว. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560.